

- Nayef R. F. Al-Rodhan (Ed.), *The role of the Arab-Islamic world in the rise of the west: Implications for contemporary trans-cultural relations*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012, 241 p.

Değerlendiren: Kenan Tekin*

İslam ile Batı, diğer bir deyişle İslam ile çağdaş medeniyet arasındaki ilişki, son iki yüzyıldır entelektüellerin en çok tartışageldikleri konulardandır. Bu tartışmalar çerçevesinde İslam ve Batı'nın ya birbiriyle çatıştıkları ya da uyuştukları iddia edilir. Birinci görüş Bernard Lewis ve Samuel Huntington gibi araştırmacılar tarafından savunulmaktadır. Nayef Al-Rodhan'ın editörlüğünü yaptığı kitap, ikinci fikri savunmaktadır. 11 Eylül saldırısından sonra Batı'da yükselen İslam karşıtı söyleme karşı yazılan bu kitabın savunmacı bir dili aşamadığı ifade edilebilir.

Al-Rodhan'ın derlediği kitap, dokuz bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, "Giriş: Bin yıllık Hafıza Kaybı" başlığı altında, Al-Rodhan, Batı ile İslam dünyasının, zannedilen aksine, paylaştıkları bir mirasa sahip olduklarını vurgulamaktadır. Kitabın amacı, unut(tur)ulmuş olan bin yıllık kültürel alışverişin tarihini kısmen de olsa gün yüzüne çıkarmak ve böylece Batı ile Arap-İslam dünyası arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olmaktır. Al-Rodhan'a göre küresel ilişkilerin ve çokkültürlü toplumların arttığı günümüzde, Batı'nın Arap-İslam dünyasına olan borcunu dile getirmek, Batı ile İslam dünyası arasındaki çoğunlukla negatif imajların yaygın olduğu bir dönemde hayati bir öneme sahiptir (s. 3).

Girişte, Max Weber, Fernand Braudel, Arnold Toynbee ve Bobby Huff gibi Batılı araştırmacıların, genelde Batı'nın demokrasi, özgürlük veya entelektüel merak gibi kendine has olan özellikleri sayesinde yükseldiğini ifade ettikleri belirtilmektedir. Bunlara karşı Avrupamerkezci tarihyazımını eleştiren ve Avrupa'nın ayrıcalıklı olduğunu sorgulayan çalışmalara dikkat çekilmektedir. Avrupamerkezçiliği eleştirenler arasında Gunder Frank, Janet Abu-Lughod, James Blaut, Jack Goody, John Hobson ve Kenneth Pomeranz'ın çalışmalarına atıf yapılmaktadır. Bu yazarlar, genelde Batı'nın aslında çok da istisnai bir yapıya sahip olmadığını, Batı'nın yükselişinin sömürgelerden veya yeraltı enerji kaynaklarının bulunup işlenmesinden kaynaklandığını dile getirmektedirler.

İkinci bölümde, "Araplar ve İtalyan Rönesansı" başlığı altında yazan Jack Goody, daha çok Hristiyan Avrupa ve İslam dünyası arasındaki bilgi ve mal akışına değinmekte, Müslümanların Sicilya ve Endülüs üzerinden Avrupa'ya bilim, teknoloji ve tarım alanlarında öncülük ettiğini dile getirmektedir. Ayrıca Haçlıların da Müslüman dünyasından öğrendikleri birçok şeyi Avrupa'ya aktardıkları vurgulanmaktadır. Kitabın diğer

* Doktor adayı, Columbia Üniversitesi.

bölümlerinde de temelde bu üç merkez (Endülüs, Sicilya, Bizans/Haçlılar) üzerinden İslam dünyasında bilim, teknoloji, ekonomi ve hukuk alanındaki gelişmelerin Batı'ya aktarıldığı tekrar tekrar vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölümde Frederique Guerin, Protestan reformunun şu ana kadar hep yalnız başına ve dünyanın geri kalanından kopuk bir şekilde geliştiğinin iddia edildiğini; fakat Orta Çağ'da, Güney Doğu Avrupa ve Akdeniz'deki kültürel alışveriş düşünülürken bunun mümkün olmayacağını belirtmektedir (s. 39). Guerin, Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'daki Protestan reformunun başarılı olmasında büyük payının olduğunu vurgulamaktadır. O dönemde Türklerin (Müslümanların) Avrupa'daki Hristiyanlar için ciddi bir tehlike arz ettiğini ve bunun dönemin tiyatrolarına yansıdığını ifade etmektedir. Avrupa'da farklı dinlere bakış bir yana kendi içlerindeki farklı mezheplere dahi tahammülün söz konusu olmadığı bir dönemde İslam dünyasında farklı bir dine mensup Hristiyanların zimmî statüsü kapsamında kendi dinlerini özgürce yaşayabildikleri göz önüne alındığında Guerin'e göre Osmanlı Dinî açıdan Batı'ya oranla daha toleranslı bir bakış açısını benimseyebilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, sadece Katolik Habsburg'lara karşı mücadelesinden dolayı değil, Protestanları İslam'a daha yakın bulduğu için de onlara müsamaha gösterdiğini ifade etmektedir.

Dördüncü bölümde Lisa Watanabe, şeri kurumların Avrupa'da hukukun egemenliği ve yasaların üstünlüğünü sağlayan kurumların ortaya çıkmasına etkide bulunmuş olabileceğini ve bu kurumların da kapitalizme zemin hazırladıklarını iddia etmektedir. Böylece şeri kurumların dolaylı bir şekilde kapitalizmin ve modern devletin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olabileceklerini düşünmektedir. Söz konusu etkilerden bazılarını örnek olarak borçlar hukuku, yargılama ve hukuk ekollerinin belli kiliseler çevresinde ortaya çıkması verilebilir.

Beşinci bölümde John Hobson, İslam dünyasındaki finans ve ticaret alanındaki gelişmelerin Batı'nın yükselişindeki katkısını tartışmaktadır. Hobson'a göre "İslam'ın ticarete ve kapitalist uğraşlara büyük bir eğilimi vardı." (s. 86) Hobson, aynı zamanda Afro-Avrasya'da ticaretin, her ne kadar İslam'dan önce Persler tarafından zemini hazırlansa da asıl olarak İslam'ın yayılması ve Müslümanların bu coğrafyada hâkim olarak yeni şehirler kurması sayesinde yaygınlaştığını belirtmektedir. Aynı zamanda ticaretle ilgili olarak İtalyanlara atfedilen tahvil, kredi kurumları, sigorta ve banka gibi birçok müessesenin ya İslam öncesi ya da İslam'dan sonra Orta Doğu'da ortaya çıktığını kaydetmektedir. Ayrıca, ekonomik hayat için önemli olan matematik, astronomi ve coğrafya ile ilgili bilimlerin de İslam dünyasından İtalya'ya ve oradan da Avrupa'ya yayıldığı ifade edilmektedir.

Hobson'a göre Avrupamerkezci tarih anlatımının bir yanığı da Afrika'nın güneyinden deniz yoluyla Asya'ya ulaşmanın, Akdeniz ve Orta Doğu üzerinden Asya ile yapılan ticareti azalttığı fikridir. Hobson, bunu çeşitli argümanlarla çürütmektedir. Bunlardan

en önemlisi, 1500'lerden sonra Akdeniz üzerinden Avrupa'ya gönderilen baharatların Afrika'nın güneyinden deniz yoluyla gönderilen baharatların üç katı kadar fazla olmasıdır. Bu durum, Akdeniz ve Orta Doğu üzerinden yapılan ticaretin önemini yitirmediğini göstermektedir.

Altıncı bölümde, Samar Attar, rasyonel Arap-İslam felsefesinin Batı felsefesine etkisinin göz ardı edildiğini söylemektedir. Bertrand Russell'ın meşhur Batı Felsefesi Tarihi kitabı üzerinden Arap-İslam felsefesinin nasıl küçümsendiğini ve yok sayıldığını göstermektedir. Bu söyleme karşı Attar, İbn Tufeyl'in Hayy ibn Yakzan adlı romanının Latinceye ve İngilizceye değişik çevirilerle aktarıldığını, Descartes ve John Locke gibi modern felsefenin öncüleri sayılan birçok Batılı filozofun, bu kitaptan etkilendiklerini ve bunun üzerine modern düşüncüyü inşa ettiklerini iddia etmektedir. Attar, felsefe tarihinde bir kırılmanın değil, devamlılığın söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Bu süreklilik söylemi, İslam medeniyetini, modern medeniyetin bir parçası hâline getirme çabasının bir ürünüdür.

Yedinci bölümde, Mohammad-Mahmoud Ould Mohamedou, "Unutulan Borç: Hümanizm ve Eğitim, Doğu'dan Batı'ya" başlığı altında, Arap-İslam dünyasının bu alanlarda Batı'ya yaptığı katkıyı ortaya koyacağını iddia etmektedir. Ancak Mohamedou, sadece genel olarak Müslüman âlimlerin insanın eğitime önem verdiklerini ve din ile bilimi ayırdıklarını belirterek ne kadar hümanist olduklarını göstermeye çalışmaktadır. Yazar, bölümün genel olarak Gazali'den İbn Rüşd'e, Halid ibn Yezid'den İbn Haldun'a Müslümanların konuya katkılarını yüzeysel olarak dile getirmektedir. Kısacası, Arapçadan Latinceye yapılan tercümelemlerden yola çıkarak Arap-İslam düşüncesinin Batı'da ortaya çıkan moderniteye esas teşkil ettiğini iddia etmektedir.

Sekizinci bölümde Mohammed Abattouy, Arapçadan Latinceye aktarılan bilim ve teknolojiyle ilgili son zamanlarda yapılan çalışmaları birinci ve ikinci bölümdekilere nazaran biraz daha genişçe özetlemektedir. Cremonalı Gerard (ö. 1187) (İspanya'da), Afrikalı Constantine (Salerno'da doktorluk yapmış), Bathlı Adelard (İngiltereli), Afrikalı Leo (Hasan al-Vazzan), Guillaume Postel (ö. 1581) (Fransa'dan) ve Jacob Golius (ö. 1667) (Hollanda'dan) gibi İslam bilimi ve teknolojilerinin Batı'ya aktarılmasında önemli rol oynayan mütercimlerin çalışmalarına değiniliyor. Nakiller sadece matematik, geometri, astronomi ve benzeri alanlarla sınırlı değil; teknoloji alanında da seramik, cam işçiliği, saatler, su kanatları vs. dair birçok alet ve bilginin aktarıldığı da belirtilmektedir.

Guerin, kendi bölümünü tanıtırken ne Reform tarihi çalışmalarına ve Reformun İslam dünyasıyla olan ilişkilerine orjinal bir katkıda bulunmayacağını ne de konuyla ilgili şu ana kadar yapılmış çalışmaların kapsamlı bir şekilde incelemesini sunmadığını, sadece konuyu gündeme taşımak ve konuyla ilgili gelecekte araştırmaların yapılmasını teşvik etmek amacıyla bölümünü yazdığını belirtiyor (s. 40). Bu ifadeler, kitabın diğer bölümleri için de geçerlidir. Dolayısıyla kitaptan herhangi yeni bir araştırma veya derinlikli bir

tahlil beklenmemelidir. Kitapta genel olarak Batı merkezci tarih anlayışı eleştirilmeye çalışılırken Batı'nın sahip olduğu medeniyetin önemi vurgulanmıştır. Kitaptaki baskın söylemden ortaya çıkan sonuca göre, en nihayetinde Müslümanlar kendilerine has bir kültür ve medeniyete sahip oldukları için değil, Batı'da modernitenin ve kapitalizmin ortaya çıkmasına katkıda buldukları için Batı tarafından hoş görülmelidirler. Bu da kanaatimce, kitabın genel amacına rağmen, Batılı olmayan toplumları tarihin merkezinde değil, çevresinde konumlandırılmasını doğurmaktadır. Sonuç olarak tanıtımını yaptığımız kitap, hem teorik olarak hem de içerik açısından çok doyurucu olmasa da konuya aşina olmayan genel okuyucular için bir giriş rolü üstlenebilir. Daha derinlikli bir Batı merkezli tarih anlatımı eleştirisi okumak isteyenler için Edward Said'in Şarkiyatçılık adlı kitabı, ve onun yaklaşımını ciddiye alarak kolonyalizm, modernite ve İslam-Batı ilişkilerinin tarihini yeniden yazan eserler tavsiye edilir.